24ՐԴ ՏԱՐԻ ԹԻԻ 6409 — 7 ՓԵՏՐՈՒԱՐ 1907 — ԶՈՐԵՔՇԱԲԹԻ 7 ՄԱՒՀԱՐԻՒՄ 1325 — 20 Fevrier 1907 — 24me année № 6409

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻԻՆ
"ԱՐԵՒԵԼՔ„ ՕՐԱԹԵՐԹԻ
Կ. ՊՈԼԻՍ, ԳԱԼԱԹԻԱ

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԸ
Կ. ՊՈԼՍՈՑ ՀԱՄԱՐ 80 Գրս.
ԳԱՒԱՌՆԵՐՈՒ ՀԱՄԱՐ 108 »
ՕՏԱՐ ԵՐԿԻՐՆԵՐՈՒ ՀԱՄԱՐ 35 Ֆրք.
ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ՆԱԽԻՔԸ ՄԵԾ Վ.ԲՈՒԾ

30 հատ 1 դրուշոց փուլ
1 մեծ. ի հատուով կ'բնդունուի

10 ՓԱՐԱ

Արեւելք

ارەولك
دریەیە دەغلەدەارەولك غزتەسی ادارەخانەسی

DIRECTION
DU JOURNAL ARMÉNIEN
"ARÉVELK"
CONSTANTINOPLE - GALATA

10 PARAS

ՕՐԱԹԵՐԹ ԱԶԳԱՅԻՆ, ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ՄԱՅՐ ԱԹՈՌ ԵՒ ՍԻՍ

Ա. ՄԲՈՂՋԱԿԱՆ ՏԱՍՈՒԹԻՒՆ

(ԵՐԿՐՈՐԴ ՅՕԴՈՒԱԾ)

Երուսաղէմի եկեղ. ժողովի կանոններէն բացայայտ կ'երեւայ որ երբ, օրինակ, Ս. Էջմիածնի կաթողիկոսի հոգեւոր հովուութեան ներքեւ գտնուող հոգեւորականներէն մէկը կամ վարդապետ մը Սոյ կաթողիկոսին դիմէ և անկէ եպիսկոպոս ձեռնադրուի, պէտք է Կիլիկիոյ մէջ ձայ. «Եւ ձեռնադրեալն թէ յամի կաթուղիկոսի վիճակէ վոխեսցի յայլ կաթուղիկոսի վիճակ, անընդունելի լիցի» (Ս. կանոն) և որ գլխաւորն է. «Ինքն նոյնպէսն եւս մի՛ համարձակեսցի առ այլ կաթողիկոս գնալ՝ թողուլ զիւրն, այլ առ իւր» (Բ. կանոն):

Այն պարագան թէ Երուսաղէմի Ժողովին բոլոր կանոնները եպիսկոպոսներու իրաւասութեամբ կը զբաղին, կը ցուցնէ որ եպիսկոպոսական խնդիրը օրքան կենսական կարեւորութիւն ունէր երկու Ս. Թոռներուն համար ալ:

Այսպէս, դարեր չարունակ երկու Ս. Թոռներ երբեմն Երուսաղէմի Ժողովին կանոնները պահեցին և երբեմն ալ զանցառութեան տուին զանոնք. բայց ամէն պարագայի մէջ եկեղեցական ուրիշ ժողովոյ մը երկու Աթոռներուն յարաբերութիւնները նոր ձեւակերպութիւն մը չստացան: Զեղծումը սակայն չի բառնար եկեղեցական ժողովական կանոնը, և այժմ ևս երկու Աթոռներու յարաբերութեանց խնդիր ծագի՝ պէտք է անպայման նկատի առնել Երուսաղէմի Ժողովին կանոնները: Ահա այս պատճառով Տ. Ներսէս վրդ. Դանիէլեանի պատճառաբանութիւնները անհիմն կը գտնուին, ինչպէս արդէն այլեւ այլ չէշտերէն տարբեր տեսակէտներով: Կ'ըմբռնենք ու կը գնահատենք Տ. Ներսէս վրդ.ի, որ Կիլիկեան վարդապետ մըն է, Սոյ Աթոռին նկատմամբ ունեցած հայեացքները, բայց արդարացի չեն իր վասնորը:

Ս. Էջմիածնի և Սոյ յարաբերութիւնները աւելի ձգտեալ վիճակ մը ստացան ամենայն Հայոց Տ. Դէորգ Դ. և Սոյ Տ. Մկրտիչ կաթողիկոսներուն օրով:

1866ին երջանկայիշատակ Դէորգ Դ.՝ կաթողիկոս ընտրուելով դէռ Կ. Պոլիս կը մնար երբ Կ. Պոլսոյ Պօղոս Բ. Պատրիարքը Ն. Ս. Օծութեան առաջարկեց Սոյ և Աղթամարայ կաթողիկոսական խնդիրը: 1867 փետրվար 6ին, Տ. Դէորգ կաթողիկոս եկեղեցական Ճանձաժողով մը կազմեց Սոյ և Աղթամարի Աթոռներուն յարաբերութեանց խնդիրը ուսումնասիրելու համար:

Այս Ճանձաժողովին անդամ նշանակուեցաւ նաեւ Սոյ ազգայ կաթողիկոս Մկրտիչ եպիսկ. Մարաշլեան: Ճանձաժողովը երկար Աթոռներու յարաբերութիւնները կանոնաւորելու համար հետեւեալ 6 կէտերը սահմանեց.

1. Սոյ և Աղթամարի կաթողիկոսները իրենց վիճակէն կ'ընտրուին և Պատրիարքարանի միջոցով կ'ստացուին ամենայն Հայոց կաթողիկոսին «ի վարեցուն և ի հաստատութիւն»:

2. Սոյ և Աղթամարի կաթողիկոսները պէտք է օծուին Ս. Էջմիածնի Կաթողիկոսէն:

3. Սոյ և Աղթամարի կաթողիկոսները իրաւունք ունին եպիսկոպոս ձեռնադրելու «ընդունելով յառաջադոյն զզրաւոր հաւանութիւն Հայրապետին ամենայն Հայոց»: Սոյ և Աղթամարի եպիսկոպոսներուն թիւը պէտք է համապատասխանէ իրենց թեմերու թիւին:

4. Սոյ և Աղթամարի կաթողիկոսները պատարագի ժամանակ պէտք է յիշեն Ս. Էջմիածնի կաթողիկոսին անունը. «Իսկ եպիսկոպոսունք, վարդապետք և քահանայք Սոյ և Աղթամարայ պարտին նախ յիշատակել զանուն (Ս.) կաթողիկոսին ամենայն Հայոց և յետոյ զանուն կաթողիկոսի Վիճակին»:

5. «Հաւկնորհ կաթուղիկոսի Ս. Էջմիածնի միայն է սեփական ատոյա դրել կաթուղիկոս ամենայն Հայոց, իսկ Սոյ և Աղթամարայ կաթուղիկոսաց կնիքակաց վերատուութիւնն լինելոց է Կաթուղիկոս տանն Կիլիկիոյ, Կաթուղիկոս տանն Աղթամարայ. իսկ ատոյագրութիւնն նոցա Կաթուղիկոս Սոյ, Կաթուղիկոս Աղթամարայ»:

6. Ջուտ կրօնական-դատաստանական խընդիրներու նկատմամբ Սոյ և Աղթամարի կաթողիկոսները «պարտին զվերջին որոշումն ընդունել յընդհանրական Հայրապետէ անտի...»:

Պօղոս այս Ճանձաժողովին վճիռները անգործադրելի մնացին: Դէորգ Դ. կաթողիկոսը այս կանոններուն գործադրութիւնը յանձնած էր Պօղոս Բ. Պատրիարքին:

Տ. Դէորգ Դ. կաթողիկոս 1870 յուն. 2ին կը դիմէ ժամանակակից Նորշահիր Մկրտիչ Ս. Պարթիարքին և կը յորդորէ զայն որ Ս. Էջմիածնի աթոռին չափերը պահպանէ Սոյ և Աղթամարի դէմ և թոյլ չտայ որ այդ երկու կաթուղիկոսութիւնները իրենց վիճակները ընդարձակեն: 1870ին Պատրիարքարանի ժողովները կը զբաղին այս խնդրով և կը յանդին հետեւեալ եզրակացութեան. «Իրրեւ գաւառական Առաջնորդի մը ընտրութիւն Աղթամարայ և Սոյ վանայոյ Առաջնորդաց կամ վիճակաւորաց ընտրութիւնը գտաւորին է, վատեցուցիւ Պատրիարքարանին է»:

Յաջորդ տարին Սեպտեմբեան Սիմէոն եպիսկ. և Յովհ. Եփ. Թրէնկեան կ'երթան Սամսոն՝ Կիլիկիոյ Կաթողիկոսական ընտրութեանց վրայ հսկելու համար և այսպէս կ'ընտրուի Մկրտիչ եպիսկ. Մարաշլի, Առաջնորդ Բիւրիոյ, որ 33 քուէ ստացաւ առաջին ընտրութեան, և երկրորդ ընտրութեան մէջ որուն 35 քուէներէն 28ը անոր վրայ կեդրոնացան:

Պատրիարքարանը հետագրեց իր ներկայացուցչին որ «վատերայեան սոփոդանութիւնը կը ճանաչեմք, բայց (ոչոյած եմք) յարաբերութեան խնդրին (Ս. Էջմիածնի և Սոյ) հաքը, որ հարկաւ կ'երկարի: Ուստի կրնայ Մկրտիչ Սրբազան հետագրել մեզ և Պատրիարքարանի Վարչութեան անուան նամակ մը յանձնել ձեզ թէ, յարաբերութեանց մասին ընելիք տեսութիւնները կ'ընդունեն, որպէս զի վերացումն անմիջապէս կատարուի. այն առեն հետագրով պիտի չընդունուին՝ միչատակութեան հրանդագ կրնամք տալ»:

Տ. Մկրտիչ Կաթողիկոս առանց գիտնալու թէ Պատրիարքարանը երկու Աթոռներու յարաբերութեան մասին ինչ որոշում պիտի տայ, Պատրիարքարանի ներկայացուցիչ Տ. Սիմէոն եպիսկոպոսին պատրաստակամութիւն յայտնեց երկու Աթոռներուն յարաբերութեան մասին Պատրիարքարանի Ժողովներուն տալիք վճիռները ընդունելու: Այս պատճառով Սիմէոն եպիսկ.ոջն թուականին նոյեմբեր 7ին հետագրեց Պոլսոյ Պատրիարքին. «Սոյ Կաթուղիկոսընտրուած Մկրտիչ Մարաչլեան՝ կեդրոնական Վարչութեան որոշածը յարգել կը խոստանայ» և նոյեմբեր 9ին ալ յայտարարեց թէ Մկրտիչ Սրբազան իրեն յանձնած է Պատրիարքարանի Վարչութեան անուան ուղղուած և անկէ պահանջուած խոստմագիրը:

ԵՒԵՂԵՑԱՍԻՐ

ԳԻՒՂԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

Առեւրու պարարացումը. — Քիմիական ազբեր.—Հողագործութեան զարգացմանը համար կարեւոր համարուած միջոցները.— Երկրագ. Դեպարտմանի եւ իր օգտակարները. — Փոխադրութեան մըջոցները. — Հողագործ. Վարժարանի.— Հողագործութեան զարգացմանը համար հետագային մէջտեղու կանուի քանաւոր պէտք է լայ, ո՛չ թէ կապկային:

Առեւրու պարարացումը. — Քիմիական ազբեր.—Հողագործութեան զարգացմանը համար կարեւոր համարուած միջոցներ.— Երկրագ. Դեպարտմանն եւ իր օգտակարները. — Հողագործական վարժարան.— Հողագործութեան զարգացմանը համար հետագային մէջտեղու կանուի քանաւոր պէտք է լայ, ո՛չ թէ կապկային:

Այն երկիրներուն մէջ ուր հողագործութիւնը զարգացած է, երկրագործները իրենց արտերը, ցանելէ առայլ և երբեմն ալ վերջը, պարարտացնելու համար զանազան միջոցներու կը դիմեն. այդ միջոցներէն մէկն էր բարեւաւումը, որուն մասին ծանօթութիւններ տուինք անցեալ անգամ:

Բարեւաւումէն վերջը կուգայ արտերու պարարացումը, կենդանական, բուսային և քիմիական ազբերու գործածութեամբ. այս երեք տեսակ ազբերն ալ, Եւրոպայի մէջ առ հասարակ կը գործածուին, երբեմն առանձին՝ երբեմն խառն. հողագործը իր հողերը անձամբ քննելով և կամ քննել տալով, կ'որոշէ այլ ազբերուն մասնակի և կամ հասարական գործածութիւնը: Կենդանական և բուսային ազբերու գործածութիւնը չատ հին է. նոյնը չէ կարելի ըսել քիմիական կամ արուեստական ազբերու համար. այս վերջիններուն օգտակարութիւնը և մասնաւանդ գործածման եղանակները, բուսնդրից վրայ ըրած ազդեցութիւնը ճանչցած են վերջին տարուան մէջ, չնորհիւ ֆրանսացի, գերմանացի և անգլիացի քիմիաբաններու:

Հողագործութեան մէջ քիմիական ազբերու ազդեցութիւնը ընդհանրապէս աւելի ուժով և արագ է. քիմիական ազբերու մէջ այնպիսիներ կան որոնք երէք ցանուած բոյսերու վրայ գործածուելու ըլլան, մէկ երկու ամսուան մէջ, անոնց զարգացմանը մեծապէս նպաստելով հունձքին քանակը չատ զգալի կերպով կ'աւելցնեն. միայն թէ ամէն երկրի մէջ, ամէն երկրագործի չէ տրուած այդ ազբերու գործածութիւնէն օգտուիլ. նախ՝ պէտք է, կարելի եղածին չափ երկրին մէջ, հանքային վիճակի մէջ այդպիսի քիմիական ազբեր ունենալ, որպէս զի փոխադրութեան աւելորդ ծախքեր անոնց արժէքը չգերազանցնեն, երկրորդ՝ հողագործները քիչ չատ գոյութ տեսած մարդիկ ըլլալու են, որպէս զի պարագային համեմատ, որոնին այդ քիմիական ազբին տեսակը, քանակը և գործածման եղանակը. եթէ պէտք եղած հմտութիւնը չունին, գոնէ հմուտ, արուեստին կատարելապէս տեղեակ անձնաց այցելութիւնը վայելելու բախտը պէտք է ունենան:

Թուրքիոյ մէջ չեն պակսիր քիմիական ազբերու հանքեր. բայց այդ մասին մեր հանքային երկրաչափները դեռ պէտք է ուսումնասիրեն. ինչպէս նաեւ հողագործութիւնը և մասնաւորապէս ազդեցութիւնը ինչ կատարած. այսօր դեռ չունինք ի ձեռին քարտէս մը, ուր մանրամասն կերպիւ նչանակուած ըլլան այն տեղերն ուր կը գտնուին քիմիական ազբերու հանքեր. չնորհիւ կայսերական կառավարութեան անդուլ ջանից, այդ պակասը կրնայ օր մը անչուշտ լրանալ. մեւս կողմէ մեր հողագործներուն գիտական մակարդակն ալ բարձրանալու է, որպէս զի այդ կարգի ազբերու պէտքն ղգան և միանգամայն գործածման եղանակներն ալ սորվին: Այս ալ ժամանակի խնդիր մըն է: Օսմանեան մէկ քանի նահանգներու մէջ, մեր վիճակաւոր կայսեր հանրածանօթ առատաձեռնութեամբ բացուած հողագործական դպրոցները, սկսած են պատրաստել արտեսանի հմուտ հողագործներ. մեւս կողմէն, երբ երկաթուղւոյ գծերուն բացմամբ փոխադրութեան միջոցներն ալ աւելի դիւրանան և հրապարակին վրայ հողային բերքերու խնդրանքն ալ աւելի չատնալով, մրցումը առատանայ և ասոր արմատիք կամ բուսնդրին արտադրելու և օտար երկիր արտահանելու պէտքն երբ հիմնուելնէ աւելի զգալի ըլլայ, այն ատեն մեր հողագործներն ալ պիտի ստիպուին չգաւակնանալ միայն կենդանական ազբերով, այլ պիտի փնտռեն քիմիական ազբերը, պիտի հետաքրքրուին անոնցմով և պիտի չանեն օգտուիլ եւրոպացի գիտուց մանրադնին ուսումնասիրութիւններէն, անոնց բազմապիսի փորձառութենէն: Ճանապարհը հարթուած է արդէն, պէտք է տակաւ առ տակաւ պատրաստուիլ. պէտք է հիմնուելնէ հետեւիլ այդ ուսումնասիրութեանց. պէտք է վերջապէս ընտելանալ այն սկզբունքներուն որոնք երկրագործական բնագիտութեան (chimie agricole) հիմունքը կը կազմեն:

Երբ այժմէն հետագրքրուելով, արուեստին կատարելապէս հմուտ երկրագործներ ըլլանք, այն ատեն չատ դիւրին պիտի ըլլայ մեզի համար ընդօրինակել այն մեթոտները որոնք առ հասարակ կը գործածուին Եւրոպայի մէջ, կարելի եղածին չափ քիչ ծախքով չատ բերք առնելու համար. արդէն գիտական երկրագործութեան նպատակն ալ այս է:

Այժմն ոք գիտէ թէ Թուրքիա երկրագործ երկիր մըն է. երկրագործութեան զարգացմանը համար ալ պէտք է դրամագլուխ, փոխադրութեան միջոցներու դիւրութիւն և գիտուն երկրագործներու խումբ մը: Օսմանեան բարեխնամ կառավարութիւնը, կայսերական Բարձրագոյն Իրատեսներով յաջողած է այսօր հաստատել երկրագործական Դեպարտաման մը, որ փոքր սակասով մը (հարիւրին վեց) և երբ պայմանաժամով դրամ փոխ կուտայ հողագործ դասուն, դրամ առնելով անոնց արտերը. չատ անգամ փոխադարձ երաշխաւորութեամբ ալ կը բաւականանայ այդ Դեպարտաման. ասկից մեծ չնորհ մըն է հողագործ դասուն համար. մի՛ զարմանաք երբ ըսեմ թէ, Եւրոպայի մէջ կան երկիրներ որոնք այս դիւրութիւնը դեռ չեն վայելեր. այսօր Թուրքիոյ մէջ, երկրագործական տեսակետով կարեւորութիւն ունեցող ամէն գաւառակի կեդրոնին մէջ, այդ Դեպարտաման ունի իր մանաճիւղը. երկար ձեւակերպութիւններ ալ հարկ չկայ դրամ փոխառնելու համար այդ մանաճիւղերէն. մասնաճիւղին պաշտօնէին համար ալ դիւրին չէ որ և է դժուարութիւն յարուցանել իրեն դիմող հողագործ դասուն, որովհետեւ մանաճիւղին պաշտօնեան, բոլորովին ինքնագլուխ չէ. տեղւոյն վրայ կազմուած Յանձնաժողով մը կը հսկէ այնոր գործառնութեանցը վրայ, ասկէ զատ չդնուն քննիչներ միչտ աչք կ'ունենան ամէն մնատուկի գործառնութիւններուն. ո՛չ թէ վերջում, այլ նոյն իսկ երէք որ և է անկանոնութիւն մը տեսնեն, կեդրոնին կը տեղեկացնեն, և պէտք եղած Յնօրինութիւնը անմիջապէս կ'ըլլայ Դրամատան կեդրոնական վարչութեան կողմանէ: Կայսերական Դանձուն հանգուցեալ նախարար Փորմուդալ Միքայէլ փաչայի վարչութեան օրով կազմակերպուած այդ Դրամատունը, այդ կարող ելեւմտագէտին հաստատած ուղղութեամբ կը հետեւի տարիական այնպիսի կանոնաւոր դրութեան մը որ հետզհետէ ա՛լ աւելի կատարելագործելով՝ եղական վիճակի մը հասած է այսօր: Ինչ որ ցաւալի է միայն, այն ալ սա է թէ, մեր երկրագործ դասը, հակառակ կայ. կառավարութեան քաղմապիսի զոհողութեանց, չատ տեղեր չկրցացաւ տակաւին պէտք եղածին պէս օգտուիլ այդ մեծագործութենէն, որոնց հատատութիւնը, ինչպէս ըսինք, դեռ խնդրոյ առարկ է Եւրոպայի չատ մը երկիրներուն մէջ, Յիրանան ալ մէջը ըլլալով: Մենք և մեր ընկերները, իրենց գաւառային պաշտօններուն բերմամբ, առիթ ունեցած ենք տեսնել հողագործներ, որոնք չատ անգամ այն ատեն կը դիմեն այդ մատնահնչեղութեան, երբ չռայլօրէն դրամ ծախսելու ժամը ներկայանայ. զոր օրինակ աղայ կամ աղջիկ կարդել. այսօրինակ չռայլ և անպէտ ծախսերուն համար հատատուած չէ երկրագործական Դրամատունը. անոր կանոնագրութեան մէկ յօդուածը բացորոշ կերպով կը արամադրէ որ, հողագործը Դրամատան մասնաճիւղէն փոխ առած դրամը պէտք է գործածէ, իր արօր բարկաւելու, պարարտացնելու, մեծցնելու, կամ կենդանի գնելու համար. վերջապէս երկրագործական պէտքի մը գոհացման սահմանուած ըլլալու է փոխ առնուած դրամը. օրէնքն այսպէս կը արամադրէ, դժբախտաբար մեր երկրագործ դասը կատարելապէս չէ վերահասու եղած այս մասին. նոյն իսկ չատ տեղեր, վաշխառու անձինք, այդ մասնաճիւղերէն փոխ առած դրամին մէկ քանի պաճիկ տակոսով փոխ կուտան հողագործներուն. այս պարագային, բան օրինի, պատասխանատուութեան մեծ բաժին մը կ'իյնայ մասնաճիւղի պաշտօնեին վրայ. երբ այսօրինակ իրողութիւններ տեղի ունենան, մասնաճիւղի մնատուները պարբերաբար քննող չրջան քննիչին ուշադրութիւնը հրաւիրել բաւական է: Դրամատան կեդրոնին Տնօրէնութիւնը հարկ եղածն ի գործ դնելով, տեղի չտար որ այդօրինակ իրողութիւններ կրկնուին:

Ըսել է որ դրամագլխոյ հայթայթման մասին հողագործին հոգը դիւրացնելով, կայսերական կառավարութիւնը մեծ ծառայութիւն մը մատուցած է մեր հողագործ դասուն. կը մնայ օգտուիլ այս մեծ Հաստատութենէն, որու նմանը, կը կրկնենք, չէ կարելի գտնել ամէն երկրի մէջ:

Գալով փոխադրութեան միջոցներուն, այս մասին ալ գալի քայլեր առնուած են Թուրքիոյ մէջ. մէկ կողմէն խճուղիներն երթալով երկարելու վրայ են. ամէն նահանգ, գաւառ և գաւառակ ունի անպատճառ խճուղւոյ վարչութիւն մը, որ կ'աչխատի կանոնաւոր կերպով, ընդհանրական օգտին համար, խճուղիներ շինել և իր մասնաճիւղերուն միջոցով, հակառակ այնքան մեծամեծ դժուարութեանց, գոնէ չրջակայքը գտնուղ և որթատունկ ոչընչացող այգեստանաց տեղ, նորերը տեսնելու բաղդին գէտ կատարելապէս չարժանացանք. ուրիչ տեղ, այս խնդիրը մեր ոսոսումնասիրութեան առարկայ ընել կը խոստանանք

Ն. Գ. ԳԱԼԵՑԱՑԵԱՆ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ՖՐԱՆՍԱ

ԵՒԵՂԵՑԱՑԱՆ ԽՆԴԻՐԸ

Հիմա միահաղոյն կերպով կը հաստատուի թէ յարաբերութեանց թուլացում մը հաստատական է Վատիկանի և Ֆրանսայի կառավարութեան միջեւ և թէ բաժանման օրէնքին կիրառման առաջ բերած տագնապը կրնայ քիչ առնէն գործնական լուծում մը առնալ: Վատիկան, արդարեւ, ծանոյց Ֆրանսայի եպիսկոպոսներուն թէ անընդունելի կը նկատէր Պ. Ռիւանի պատրաստած վարչական պայմանագրութեան ծրագիրը, որ իւրաքանչիւր թեմի երեցին և քաղաքապետին միջեւ պիտի կնքուի, որպէս զի եկեղեցին, թաղապետական ատացուածք, կարելի ըլլայ կղերին արամադրութեանը տակ դնել ձրիաբար՝ կաթոլիկ կրօնքին պաշտամունքին համար, սակայն միւս կողմէ սա ալ չի մոռցուիր թէ Վատիկան փափաքող է համաձայնութեան կռուան մը գտնելու: Վատիկանի ուղածը այն է որ վարչական Նախագահութեամբ տեղւոյն ամէնէն մեծ քաղաքային պաշտօնէին: Թուրքիոյ այլ և այլ նահանգաց մէջ կարմկերպուած այդ վարչութիւնք իրարու հետ կը մրցին չարունակ, կարելի եղածին չափ չատ խճուղի չինելու և կամ եղածները նորոգելու գործին մէջ:

Մեր Օրատափառ Վեհապետն բարեյաջող Գահակալութենէն ի վեր, Օսմ. երիթուղեաց գծերն ալ տարուէ տարի աւելնալու վրայ են. կանոնաւոր կերպով չինուող Պաղտատի մեծ գիծը երբ ի մտոց աւարտի, հողագործ դասը մեծապէս պիտի օգտուի անկէ. ըսել է՝ փոխադրութեան մէջոցներն ալ մեծ զարկ մը ստացած են Թուրքիոյ արգաւանդ երկրին մէջ:

Այժմ, կը մնայ միայն հմուտ երկրագործաց թուն հետզհետէ չատնալու խնդիրը. Օսմ. Նահանգաց մէջ հաստատուած հողագործական վարժարանները, տիպար ագարակները, պարբերական թերթերու մէջ երեւցած գիւղատնտեսական դրուած քները և ուսումնասիրութիւնները պիտի լուծեն տակաւ այդ խնդիրն ալ:

Գիտե՞ք, այն ատեն ի՛նչ պիտի մնայ մեզ ընել, մեր սիրելի երկրին հողագործութիւնը զարգացնելու համար. պարզապէս քանաւոր և ուչիմ ընդօրինակում մը եւրոպական մեթոտներու, բայց այդ ընդօրինակումը պէտք չէ որ կապկային ըլլայ. երբ որթատունկը, ասկէ գրեթէ քառորդ դար առաջ, երեւցաւ մեր այգեստաններուն մէջ, մեր այգեգործներն ալ նմանօրինակ ընդօրինակութիւն մը կատարեցին. իրրեւ գարման՝ ամերիկեան որթատունկերուն փարեցան առանել կամ նըռաւոյ եռանդով, բայց դժբախտաբար իրենց այդ ընդօրինակութիւնը աւելի կապկային էր քան բանաւոր. այս պատճառաւ ապատած յաջողութիւնը չկրցին ձեռք բերել մեր այգեգործք. այսօր, հակառակ այնքան մեծամեծ զոհողութեանց, Պոլսոյ չրջակայքը գտնուղ և որթատունկ ոչընչացող այգեստանաց տեղ, նորերը տեսնելու բաղդին գէտ կատարելապէս չարժանացանք. ուրիչ առթիւ, այս խնդիրը մեր ոսոսումնասիրութեան առարկայ ընել կը խոստանանք

Ն. Գ. ԳԱԼԵՑԱՑԵԱՆ

«ԱՐԵՒԵԼՔ„Ի ԹՈՐԹՈՆԸ (66)

ԹՈՔԸԼ ՄԱՆԱՔ

Գեղանի Կոմսուհիի Մը Արկածները

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍ

ԳԱՅԼԵՐՆ ՈՒ ԳԱՌՆՈՒԿԸ

ԺԴ.

ԵՐԿՈՒ ՀԻԱՆԴԵՂՆԵՐԸ

Ծերուկ բժիշկը յուզմամբ մաիկ բրած էր Սիւզանի խօսքերը, առանց իր յուզումը զսպելու:

—Տիկին, ինչ կրնամ ընել:

—Ո՛չինչ ատքիէօր: Բան մը չէք կրնար ընել: Այրբարեւ, երկար տարիներէ ի վեր կ'ուզէի այդ մասին բացատրութիւն մը ունենալ ձեզի հետ, բացատրութիւն մը զոր ինչ պահանջելու իրաւունք ունէիք: Ցզի ըլլալս գիտէիք այն առեն: Բնականաբար ձեր հետագրքրութիւնը և մտահոգութիւնը արթնցած էին, տեսնելով որ այս ընտանեկան չարիք կը չարունակէր պարապ մնալ, քանի որ տղայ չկար Ռուաեմմինի մէջ:

—Այրբարեւ, երկար ատեն է ի վեր կը վարանէի այդ մասին խօսելու ձեզի հետ:

—Ինչքնիքս բարեբախտ կը զգամ որ այդ գաղտնիքին տեղեակ էք... Մ'զ գիտէ թէ ապագան ի՛նչ կը վերապահէ ինծի... Եթէ մեռնիմ՝ առանց կարենալու ապացուցանել թէ ամուսինս անիրաւ գտնուած է ինծի նկատմամբ և անդութ՝ մեր զաւկին հանդէպ, այդ գաղտնիքը բոլորովին պիտի կորսուի... Եթէ երբեք օրին մէկը ամուսինս իրաւեկ դառնայ ճշմարտութեան, ո՛չ ոք պիտի գըտնուի իր քով, պատասխանելու համար, երբ իր աղջիկը պահանջէ. «Մամայիկ Ռօզ-Լիզօնը»:

—Անտարակոյս, խոնարհ դերձ մը կատարած էք ձեր գաղտնիքը ինծի հաղորդելով: Պատրաս վրայ կ'երդնում որ այդ գաղտնիքը ո՛չ մէկուն պիտի յայտնեմ: Իմ բերնէս ո և է խօսք չպիտի կրնէ այդ մասին, մինչեւ որ իմ վկայութեանս կոչում չընէք... Բայց այն օրը որ ինծի պէտք ունենաք, ձեր երջանկութիւնը վերադարձնելու պատրաստ եմ...

Սիւզան փղձկումով սեղմեց բժիշկին ձեռքերը:

Իր տունը դարձին, տաքի. Պարնապէ Ժանթրճալ իր սովորական զգաղումներով պարապեցաւ: Անոնց անդամ որ զղեակ կ'երթար, իր և կոմսուհիին միջեւ ո և է անհարկութիւն չէր ըլլար այդ գաղտնիքի մասին:

Ծեռոյ բժիշկը հիւանդացաւ: Զգաց որ ծանր էր հիւանդութիւնը և մահը՝ մօտալուտ:

Իր բանականութեան յետին նմոյշները գործածեց՝ բացորոշ կերպով զրի առնելու համար այն 'իրողութիւնները, որոնց տեղեակ էր, սկսեալ Սիւզանի տուած առաջին այցելութենէն մինչեւ զաղտնիքին պարզումը: Այդ գրութիւնը վերջացնելուն պէս՝ կնքեց. յետոյ Սիւզանի ուղղուած նամակ մը գրեց ու զաւակը իր քով կանչեց:

—Բրիսթիանս, այս պատարանին մէջ չատ ծանրակչիռ գաղտնիք մը կայ, որ առնչութիւն ունի մեծ ընտանիքի մը, խեղճ ու ազնիւ կնոջ մը հետ: Բրուա-Վիթրէի ընտանիքն է ատ, իսկ կինը՝ կոմսուհին: Կը զգամ թէ պիտի մեռնիմ: Մինչ, բժիշկներս, սա առաւելութիւնը կը վայելինք որ ընդհանրապէս կրնանք հաշուել մեր կեանքին տեւողութիւնը և նոյն իսկ մեր վերջին ժամերը... Երկու ժամէն հոգիս աւանդած պիտի ըլլամ... Զիս գերեզման առաջնորդելէ յետոյ՝ անյապաղ պիտի փութաս կոմսուհիին քով... Եթէ առանձին գտնես, կը խօսակցիս առնոր հետ... Ի հարկին կրնաս իմ անունս տալ ժամադրութիւն մը խնդրել, ինչ որ չպիտի մերժուի անոր կողմէ... Անոր կը յանձնես սա պարարը՝ որ իմ սկզբնաւորվս հինգ տեղ կ'բաժած է, ինչպէս նաեւ կը յանձնես միւս նամակը...

—Ծեռո՛յ, հայր իմ...

—Սպասէ... Բիչ մը ճնշում կը զգամ. կարծեմ թէ սխալեր եմ... Ոչ թէ երկու ժամուան կեանք ունիմ, այլ ժամուան մը միայն:

Ծերուկ բժիշկը սկսաւ չունչ առնել:

— Ծեռոյ կոմսուհիին հրամաններուն կը սպասես, որոնց պէտք է համակերպիս...

Բրիսթիան իր հօր քով մնաց և անոր վերջին վայրկեաններուն ամոքեց: Ծերուկ բժիշկը չտառապեցաւ:

Իր վերջին թառն եղաւ.

—Գաղտնիքդ...

Բրիսթիան, գերեզմանէն դարձին, Ռուաեմմինի ղղեակը գնաց ուղղակի:

Յաջողեցաւ Սիւզանի հետ խօսակցիլ առանձնակի:

Ու երկու նամակները անոր երկարեց:

Սիւզան նուաղ ծաւալուն պահարանը պատուեց: Սա գրութիւնը կար անոր մէջ.

«Գրած ու ստորագրած եմ ինչ որ ինծի վստահած էիք: Ինծի պատմած գաղտնիքիդ կը գտնուի երկրորդ պահարանին մէջ: Զաւակս քան մը չի գիտեր... Ուղղամիտ և վստահելի տղայ մըն է... Ձեզի կը ձգեմ վճռելու հոգը թէ ձեր և ձեր զաւկին չարերուն համար օգտակար կը գտնէք իմ զաւկիս վստահիլ այն ծանրակչիռ գաղտնիքը՝ որմէ կախում ունի ձեր կեանքը... Եթէ ես կենդանի ըլլայի՝ պիտի կրնայի ձեզի ծառայել պատիժի կամ պահանջումի առեն... Զաւակս, իմ վերանի չուրջը կնճռոտուցան դէպքերը: Հետեւ մանաճիւղին պաչտօնեան, բոլորովին ինքնագլուխ չէ. տեղւոյն վրայ կազմուած Յանձնաժողով մը կը հսկէ այնոր գործառնութեանցը վրայ, ասկէ զատ չդնուն քննիչներ միչտ աչք կ'ունենան ամէն մնատուկի գործառնութիւնները. ո՛չ թէ վերջում, այլ նոյն իսկ երէք որ և է անկանոնութիւն մը տեսնեն, կեդրոնին կը տեղեկացնեն, և պէտք եղած Յնօրինութիւնը անմիջապէս կ'ըլլայ Դրամատան կեդրոնական վարչութեան կողմանէ: Կայսերական Դանձուն հանգուցեալ նախարար Փորմուդալ Միքայէլ փաչայի վարչութեան օրով կազմակերպուած այդ Դրամատունը, այդ կարող ելեւմտագէտին հաստատած ուղղութեամբ կը հետեւի տարիական այնպիսի կանոնաւոր դրութեան մը որ հետզհետէ ա՛լ աւելի կատարելագործելով՝ եղական վիճակի մը հասած է այսօր: Ինչ որ ցաւալի է միայն, այն ալ սա է թէ, մեր երկրագործ դասը, հակառակ կայ. կառավարութեան քաղմապիսի զոհողութեանց, չատ տեղեր չկրցացաւ տակաւին պէտք եղածին պէս օգտուիլ այդ մեծագործութենէն, որոնց հատատութիւնը, ինչպէս ըսինք, դեռ խնդրոյ առարկ է Եւրոպայի չատ մը երկիրներուն մէջ, Յիրանան ալ մէջը ըլլալով: Մենք և մեր ընկերները, իրենց գաւառային պաչտօններուն բերմամբ, առիթ ունեցած են տեսնել հողագործներ, որոնք չատ անգամ այն ատեն կը դիմեն այդ մատնահնչեղութեան, երբ չռայլօրէն դրամ ծախսելու ժամը ներկայանայ. զոր օրինակ աղայ կամ աղջիկ կարդել. այսօրինակ չռայլ և անպէտ ծախսերուն համար հատատուած չէ երկրագործական Դրամատունը. անոր կանոնագրութեան մէկ յօդուածը բացորոշ կերպով կը արամադրէ որ, հողագործը Դրամատան մասնաճիւղէն փոխ առած դրամը պէտք է գործածէ, իր արօր բարկաւելու, պարարտացնելու, մեծցնելու, կամ կենդանի գնելու համար. վերջապէս երկրագործական պէտքի մը գոհացման սահմանուած ըլլալու է փոխ առնուած դրամը. օրէնքն այսպէս կը արամադրէ, դժբախտաբար մեր երկրագործ դասը կատարելապէս չէ վերահասու եղած այս մասին. նոյն իսկ չատ տեղեր, վաշխառու անձինք, այդ մասնաճիւղերէն փոխ առած դրամին մէկ քանի պաճիկ տակոսով փոխ կուտան հողագործներուն. այս պարագային, բան օրինի, պատասխանատուութեան մեծ բաժին մը կ'իյնայ մասնաճիւղի պաչտօնեին վրայ. երբ այսօրինակ իրողութիւններ տեղի ունենան, մասնաճիւղի մնատուները պարբերաբար քննող չրջան քննիչին ուշադրութիւնը հրաւիրել բաւական է: Դրամատան կեդրոնին Տնօրէնութիւնը հարկ եղածն ի գործ դնելով, տեղի չտար որ այդօրինակ իրողութիւններ կրկնուին:

Ըսել է որ դրամագլխոյ հայթայթման մասին հողագործին հոգը դիւրացնելով, կայսերական կառավարութիւնը մեծ ծառայութիւն մը մատուցած է մեր հողագործ դասուն. կը մնայ օգտուիլ այս մեծ Հաստատութենէն, որու նմանը, կը կրկնենք, չէ կարելի գտնել ամէն երկրի մէջ:

Գալով փոխադրութեան միջ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ

Տարեկան բաժանորդագինը (վիրավճարով) ներս քաղաքում և գիւղերում 28 կոպեկ, արտասահման 30 կոպեկ — ամսեան 10-ի

ԱՐՁԱԳԱՆՔՈՎ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒՄ Է

ՎԱԺԱՌԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ ՎԱՃԱՌՔԻ

Տօթ Ռուսկի Ցիրկուլ, Ֆրեյեր, Ֆիշ, Ֆրեյեր, Ֆիշ, Ֆրեյեր, Ֆիշ

ԳՐԱԿԱՆ ԵՎ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՍՈՓԻԱ ՊԱՐՈՒՐ ՀԱՅԿՈՒՀԻ

ՀԱՍՏԱՏՈՂ ԵՒ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏԻՐՈՋ

ՀԱՅԿԱԿ ՀԱՅԿՈՒՀԻ

ՀԱՍՏԱՏՈՂ ԵՒ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏԻՐՈՋ

ՀԱՅԿԱԿ ՀԱՅԿՈՒՀԻ

ՀԱՍՏԱՏՈՂ ԵՒ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏԻՐՈՋ

ՀԱՅԿԱԿ ՀԱՅԿՈՒՀԻ

ՀԱՍՏԱՏՈՂ ԵՒ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏԻՐՈՋ

ՀԱՅԿԱԿ ՀԱՅԿՈՒՀԻ

ՀԱՍՏԱՏՈՂ ԵՒ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏԻՐՈՋ

ՄՐԱՀԱՐԱՆ

ՀԱՅԿԱԿ ՀԱՅԿՈՒՀԻ

ՀԱՍՏԱՏՈՂ ԵՒ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏԻՐՈՋ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՅՈՑ

ԱՌԱՔ ՀԱՅՈՑ

ՀԱՅԱԳԻՏԱՍՏԱՆԱՅՑ ՀԱՅՈՑ

ՀԱՅՈՑ ՁԱՅՆ

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅՈՑ ՀԻՆԱՒՈՐ ԵԿԵՂԵՑԻՆ